

GAMERSKA I. I. Transformation of higher education: student factor.

In the article the problems of influence of student organizations are examined on changes in reformation of higher education in Ukraine. An author is present principal reasons of braking of including of higher educational establishments in European educational space.

Keywords: *development of higher education, student organizations, European educational space.*

УДК 372.881.161.1

Демьянова В. Г., Моргунова Н. С.
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

**ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМ ТА ЗАСОБІВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ТУРКМЕНСЬКИХ СТУДЕНТІВ
ДО УМОВ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті розглядається проблема адаптації іноземних студентів до умов навчання в українських технічних вищих навчальних закладах. Детально аналізуються стадії (фази) соціокультурної адаптації, що забезпечують успішне навчання в новому культурному середовищі. Особлива увага приділяється розгляду психолого-педагогічних труднощів, з якими стикаються іноземні студенти в перший рік навчання в Україні. Розкривається також значення поняття соціокультурна компетентність іноземних студентів. Значна увага приділяється проблемі створення навчальних матеріалів, які сприяють соціокультурній адаптації туркменських студентів в Україні. При відборі тематики навчальних матеріалів враховується профіль майбутньої спеціальності студентів. Матеріали статті можуть бути використані в аудиторній і позааудиторній роботі з російської мови з іноземними студентами, які навчаються в Україні.

Ключові слова: *соціокультурна адаптація, комунікативна компетенція, порівняльне країнознавство.*

Інтеграція української освіти до європейської системи вищої освіти, необхідність підвищення конкурентоспроможності українських ВНЗ визначає нові завдання та умови експорту освітніх послуг на міжнародному ринку освіти. Сьогодні навчання іноземних студентів є певним показником статусу навчального закладу. Якість і традиції української освіти визначають привабливість України для іноземних студентів різних країн світу. Але успішність навчання в Україні багато в чому визначається успішністю проходження соціокультурної адаптації іноземного студента до умов навчання в Україні. Саме це обумовлює актуальність дослідження проблем адаптації іноземних студентів до освітнього процесу українського ВНЗ.

Актуальність статті пояснюється також тим, що за останні роки контингент іноземних студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України, значно змінився за рахунок громадян з колишніх

республік СРСР (зокрема, Туркменістану, Узбекистану, Азербайджану та ін.). У цих умовах освіта стає тим засобом, який здатний сформувати толерантне відношення іноземних студентів до української дійсності.

Соціокультурна адаптація має на увазі пристосування індивіда до умов нового соціокультурного середовища, зокрема до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи успішне існування у новому культурному середовищі.

У результаті досліджень, проведених фінськими вченими В. Раутеном і М. Коксієном [5, с. 89] було виокремлено 4 фази (стадії) соціокультурної адаптації іноземців до життя в іншій країні.

Для першої фази – “фаза першої реакції” – характерним є дисонанс між об’єктом і суб’єктом особистості, формування захисних механізмів, зниження соціокультурної активності й працездатності людини. Друга фаза – “фаза соціальної адаптації” – відзначається зростанням автоматизму у виконанні життєво необхідних функцій, зниження уваги до нової інформації, відчуття ірреальності того, що відбувається, погіршення пам’яті, бажання прожити сьогоднішній день скоріше. Третя, “контрастна” фаза адаптації може продовжитися у формі тривалої апатії або змінитися на агресію. У цей період продовжуються регресивні процеси, де переважають в основному соціобіологічні потреби (поїсти, поспати, ні про що не думати), що можуть прийняти й агресивний характер, якщо щось заважає їх задоволенню. Це теж є одним з механізмів захисту. Також третя фаза характеризується порушенням цілісності взаємозв’язку індивіда з середовищем, а саме відсутнє повноцінне спілкування, має місце мовний бар’єр, надто багато незвичного – інша культура, традиції, звичаї. Заключна, четверта фаза – “фаза реабілітації” – це період достатньо інтенсивного задоволення соціальних потреб, відродження соціальної активності і здібності до креативної діяльності. На цій стадії відбувається також розуміння звичаїв, традицій і стереотипів іншої культури, тобто відбувається зміна логіки поведінки людини за напрямком зближення з новою культурою.

Проблема соціокультурної адаптації іноземних студентів детально аналізується в роботах вітчизняних учених В. В. Воробйова [2], М. В. Овчинникової [3], С. В. Патохіної [4] та інших. Проте ця проблема вимагає подальшої практичної розробки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів і умов їх навчання. Особливої уваги потребують проблеми створення навчальних методичних матеріалів, що здатні забезпечити успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних студентів.

Ця стаття присвячена проблемі створення навчальних матеріалів, що сприяють соціокультурній адаптації туркменських студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України.

За традицією, більшість іноземних студентів перед вступом на 1 курс українських ВНЗ проходять навчання на підготовчих факультетах, де створені всі умови для успішної адаптації і адекватної поведінки іноземних студентів в умовах іншомовного соціокультурного і соціопедагогічного середовища. Навчання на цих факультетах забезпечує наступність спрямованості, форм, методів навчально-виховного процесу ВНЗ на основному етапі навчання. А головне – навчання на підготовчому факультеті значно скорочує терміни успішної адаптації іноземних студентів до нових соціально-культурних умов країни, де вони навчаються.

Туркменські студенти, які приїжджають з метою здобуття освіти в українські ВНЗ, не проходять навчання на підготовчих факультетах. Тому в перший рік навчання в Україні вони стикаються з низкою труднощів.

Ці труднощі можна згрупувати таким чином:

– адаптаційні труднощі на різних рівнях: мовному, понятійному, етично-інформаційному, кліматичному, побутовому тощо;

– психофізіологічні труднощі, пов'язані з перевлаштуванням особистості в умовах початкової адаптації в новій для студентів країні;

– навчально-пізнавальні труднощі, пов'язані, в першу чергу, з мовним бар'єром, подоланням відмінностей у системах освіти України і Туркменістану; адаптацією до нових вимог в гуртожитку, на вулицях, у магазинах тощо;

– комунікативні труднощі як по вертикалі, тобто з адміністрацією факультету, з викладачами і співробітниками, так і по горизонталі, тобто у процесі міжособистісного спілкування усередині своєї навчальної міжнаціональної групи, навчального колективу.

Для подолання зазначених труднощів на кафедрі мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету створені навчальні матеріали, що сприяють формуванню соціокультурної компетенції туркменських студентів і прискорюють процес адаптації іноземних студентів до освітнього середовища університету.

Аналіз методичної літератури розкриває неоднозначність і різноманіття поняття “соціокультурна компетентність”, що свідчить про складність феномену [3, с. 32]. Ми розуміємо під соціокультурною компетентністю володіння сукупністю знань, умінь і навиків, необхідних для міжкультурної комунікації в конкретних соціальних умовах країни навчання іноземних студентів з урахуванням культурних і соціальних норм комунікативної поведінки.

На нашу думку, адаптація до освітнього середовища ВНЗ – одна з форм пристосувальної поведінки людини, і має ті ж компоненти, що і будь-який інший адаптивний процес. Під адаптацією студентів-іноземців до освітнього середовища українського ВНЗ ми розуміємо багатофакторний

процес входження, розвитку і становлення особистості студента-іноземця в освітньому просторі вищого навчального закладу в рамках комплексного поєднання і взаємодії інформаційно-функціонального і соціокультурного полів [2, с. 16]. Соціокультурна адаптація – складний багатоплановий процес взаємодії особистості і нового соціокультурного середовища, в ході якої іноземні студенти, маючи специфічні етнічні і психологічні особливості, вимушені долати різного роду психологічні, соціальні, етичні, релігійні бар'єри, освоювати нові види діяльності й форми поведінки. Адаптація іноземних громадян до нових соціокультурних умов під час вступу до вищого навчального закладу є провідним чинником, що визначає в більшості випадків ефективність освітнього процесу в цілому.

Основою соціокультурної адаптації туркменських студентів в умовах українського соціуму є толерантність. Розширення міжнаціональних контактів України в політиці, економіці, науці, культурі, епоха глобальних комунікацій спричинили істотні зміни і в освітньому процесі. Актуальним завданням викладачів вищих навчальних закладів, у тому числі і викладачів української (російської) мови як іноземної, стає формування у студентів нової свідомості, при якій людина, поряд з розвиненим відчуттям національної самоідентичності відчуває себе відповідальним за все, що відбувається у світі.

При такому підході стає очевидною необхідність соціально-психологічної взаємоадаптації представників різних лінгвокультурних спільнот. Методика навчання російській мові як іноземній відповідає на питання часу, посилення уваги до розвитку таких якостей особистості, як толерантність, прийняття і розуміння туркменськими студентами української дійсності.

Чималий досвід накопичено в цьому відношенні кафедрою мовної підготовки ХНАДУ. Кафедра організує навчально-виховну роботу так, щоб туркменські студенти не лише опанували соціокультурну інформацію, але і активно використовували її в міжкультурному спілкуванні. Тому всі форми соціокультурної адаптації туркменських студентів (нове освітнє середовище, мовне спонтанне і незаплановане спілкування, подолання соціально-психологічного бар'єру, звикання до середовища мегаполісу) практично реалізуються на кафедрі мовної підготовки ХНАДУ.

При виборі тематики навчальних матеріалів соціокультурного характеру враховується профіль майбутньої спеціальності іноземних студентів технічного університету. У першу чергу використовуються теми, що відповідають професійним інтересам студентів, ряд ключових країнознавчих тем, що є необхідними для розуміння української дійсності і пов'язані з найважливішими історичними подіями і актуальними проблемами сучасного життя ("Вища освіта в Україні", "Наука і техніка в

Україні”, “Соціально-економічна ситуація в Україні”, “Міста України”, “Історія України”, “Повсякденне життя українців”, “Технічні університети України”, “Звичаї і традиції українського народу” та ін.).

Особливе місце в роботі з туркменськими студентами відводиться темі “Система вищої освіти України”. На нашу думку, використання на заняттях таких текстів, як “Навчальний процес у ВНЗ”, “Як готуватися до лекції”, “Режим дня студента” та ін., сприяє ефективному “входженню” туркменських студентів у соціально-педагогічний простір університету.

Досвід роботи показує, що найчастіше в соціокультурній сфері спілкування іноземних студентів цікавить побутова культура, традиції, звичаї народу і, звичайно ж, сам народ, його моральні й духовні цінності, психологічний склад, національні риси. У навчальних матеріалах знайшли віддзеркалення складові ментальності українців: прагнення до духовності, чуйність, артистичність, мрійливість, доброта, специфіка мовного етикету (“Культура жива і неповторна”, “Вчиться володіти собою”, “Прислів’я, приказки і крилаті вирази”, “Жести і міміка в мови”, “Зовнішній вигляд людини” та ін.).

Усі навчальні матеріали дозволяють задовольнити комунікативно-пізнавальні потреби іноземних студентів і проводити навчальні заняття, зорієнтовані на дискусію: “Що таке щастя?”, “Чи всі проблеми можна вирішити за допомогою грошей?”, “Що таке у вашому розумінні батьківська любов?”, “Як дожити до 100 років?”, “Справжня любов – що це таке?” тощо.

Часто “чужа” культура розцінюється іноземними студентами як “неприродна”, “погана”, хоча насправді вона є просто незвичною. З нею потрібно знайомитися, вивчати, адже ряд звичаїв, традицій постійно зустрічаються у повсякденному житті. Тому особливе місце в наших навчальних матеріалах займають так звані узуально-поведінкові тексти, тобто тексти, в яких мовні відомості тісно пов’язані з відомостями поведінкового характеру. Тексти про використання в мовленні міміки і жестів, прислів’їв і приказок, норм мовного етикету об’єднують у собі представлення норм мовлення і норм поведінки, обов’язкових для певної мовної ситуації.

Невербальна мова в деяких випадках не несе комунікативного навантаження, лише вказуючи на приналежність або неприналежність суб’єкта до певної етнокультури. Такі форми можна назвати слабо інформативними, котрим протиставляється комунікативна невербальна поведінка, завдяки якій адресат отримує конкретну інформацію, якщо готовий до її розшифровки. До такого роду комунікативної поведінки відносять [1, с. 276] звичаї і традиційні норми поведінки (ритуали, народження, весілля тощо).

Працюючи з іноземними студентами над темою “Міміка і жести в

мовленні”, ми звертаємо їх увагу на те, що етикет часто називають “беззвучною мовою” і що навчитися комунікативним жестам можна не лише наслідуючи зразок, але і користуючись рекомендаціями або заборонами.

У навчальних матеріалах представлена також тема краєзнавчого характеру “Ми навчаємось у Харкові”. Приїхавши до іншої країни, в інше місто, будь-який іноземний громадянин цікавиться його минулим і сьогоденням. У нього з’являється необхідність краще пізнати місце, де він живе, працює або навчається, орієнтуватися в ньому, зрозуміти традиції і звичаї його жителів.

При формуванні комунікативної і соціокультурної компетенції туркменських студентів нами активно використовуються ігрові технології. Зокрема, ігрове завдання “Інтерв’ю” з теми “Спорт в Україні” передбачає наступні варіанти питань: 1. Яким видом спорту ви займаєтесь? 2. Коли ви почали займатися спортом? Чому? 3. Чи є у вас спортивні досягнення? Розкажіть про них. 4. Назвіть свої улюблені українські спортивні команди. 5. Що б ви хотіли побажати своїм улюбленим футбольним гравцям? 6. Як ви думаєте, яке значення має спорт в житті людини? тощо.

На завершальному етапі роботи з текстами соціокультурної тематики студентам може бути запропоноване також наступне завдання: “Візьміть інтерв’ю у своїх викладачів і українських однокурсників, щоб з’ясувати як вони відносяться до питань своєї професії, праці, таланту, патріотизму, способу життя, долі, любові й дружби”.

Подібні ігрові завдання значно підвищують якість навчання туркменських студентів, формують у них навички та уміння адекватної поведінки в соціально значущих ситуаціях. Функції різного роду завдань у наших навчальних матеріалах не обмежуються контролем країнознавчої інформації, а стають інструментом її інтерпретації, концептуального осмислення. За допомогою питань і завдань виробляється послідовне зіставлення рідної для студентів і української культури, з метою виявлення схожості і відмінності між ними і кращого розуміння нерідної культури.

У навчальних матеріалах представлені наступні завдання, зорієнтовані на порівняльне країнознавство: 1. Розкажіть, як святкують Новий рік у Туркменістані? 2. З якими проблемами стикається молодь у вашій країні? 3. Розкажіть про прислів’я і приказки вашого народу. 4. Які весільні традиції існують у вашого народу? тощо.

Ці завдання дозволяють організувати роботу в аудиторії, вони є також одним з прийомів відбору матеріалу в “контексті діалогу культур”, при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур – представників рідної мови та тієї, що вивчається. “Діалог культур” визначається як діалогова взаємодія контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови, що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот. Автори наших навчальних матеріалів вважають, що розвиток навиків проведення аналогій, паралелей,

зіставлень – це для студентів-іноземців оптимальний прийом навчання нерідній мові. Окрім розвитку навиків говоріння і письма, прийом зіставлення сприяє розширенню загального кругозору, вихованню шанобливого відношення до духовних цінностей іншого народу. Подібні завдання дозволяють розширити уявлення туркменських студентів про національні особливості народу України і дають можливість зіставити українські реалії з реаліями своєї країни, що на нашу думку, підсилює мотивацію їх навчання іноземній мові.

Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді у душі дружелюбності до інших, “не наших”. Тому ми залучаємо туркменських студентів до активної участі в заходах, що проводяться нашим університетом: “День першокурсника”, “Студентська весна”, “Містер ХНАДУ”, КВК, спортивні секції, концерти, наукові конференції, міжвузівські конкурси тощо.

Отже, відбувається адаптація туркменських студентів до освітнього середовища українського ВНЗ, що забезпечує адекватну взаємодію іноземних студентів з соціокультурним та інтелектуальним середовищем університету, психоемоційну стабільність, формування нових якостей особистості і соціального статусу, засвоєння нових соціальних ролей, набуття нових цінностей, осмислення значущості традицій майбутньої професії.

Розглянуті в статті навчальні матеріали дозволяють також поетапно формувати соціокультурну компетенцію туркменських студентів. Перш за все, робота з матеріалами посібника дозволяє студентам отримати знання з економіки, культури, суспільного життя України, етикетних норм мовлення, вербальних і невербальних засобів спілкування, способів вираження стосунків, відчуттів, типових для повсякденного спілкування українців, основ національної поведінки і характеру. Крім того, студенти мають можливість за допомогою представлених у статті навчальних матеріалів залучитися до російської і української культури з акцентом на духовно-етичні загальнолюдські цінності, закладені в культурних традиціях і звичаях будь-якого народу, сформуванню своєї інтеркультурної позиції стосовно конкретних ситуацій порівняльного аналізу і мові різних культур.

Матеріали цієї статті можуть бути використані при складанні навчальних посібників соціокультурної спрямованості для іноземних студентів як близького, так і далекого зарубіжжя, що навчаються у вищих навчальних закладах України.

Використана література:

1. *Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М., 2005. – 1308 с.*
2. *Воробьев Г. А. Развитие социокультурной компетенции будущих учителей иностранного языка / Г. А. Воробьев // Иностранные языки в школе. – 2003.*

3. Овчинникова М. В. Научно-методические основы формирования социокультурной компетенции при обучении русскому языку как иностранному: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Овчинникова Майя Викторовна. – Москва, 2006. – 219 с.
4. Патохина С. В. Формирование социокультурной компетенции / С. В. Патохина. – Сургут: Ун-т. – 2007. – 314 с.
5. Раутен В. Деятельность социального педагога по социокультурной адаптации учащихся иностранцев. Методологические основы социальной работы / В. Раутен, М. Коксинен. – М., 1991. – 256 с.

ДЕМЬЯНОВА В. Г., МОРГУНОВА Н. С. Практическая реализация форм и средств социокультурной адаптации туркменских студентов к условиям обучения в Украине.

В статье рассматривается проблема адаптации иностранных студентов к условиям обучения в украинских технических вузах. Подробно анализируются стадии (фазы) социокультурной адаптации, обеспечивающие успешное обучение в новой культурной среде. Особое внимание уделяется рассмотрению психолого-педагогических трудностей, с которыми сталкиваются иностранные студенты в первый год обучения в Украине. Раскрывается также значение понятия социокультурная компетентность иностранных студентов. Значительное внимание уделяется проблеме создания учебных материалов, способствующих социокультурной адаптации туркменских студентов в Украине. При отборе тематики учебных материалов учитывается профиль будущей специальности студентов. Материалы статьи могут быть использованы для аудиторной и внеаудиторной работы по русскому языку с иностранными студентами, обучающимися в Украине.

Ключевые слова: социокультурная адаптация, коммуникативная компетенция, сопоставительное страноведение.

DEMYANOVA V., MORGYNOVA N. Practical implementation of the forms and means of socio-cultural adaptation of Turkmen students to the conditions of studying in Ukraine.

In the article the problem of adaptation of foreign students to the conditions of studying in Ukrainian technical universities is considered. The steps (phases) of the socio-cultural adaptation that ensure successful learning in a new cultural environment is analyzed in details. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical challenges faced by foreign students in the first year of studying in Ukraine. The meaning of the concept "socio-cultural competence of foreign students" is revealed. Considerable attention is paid to the problem of creation of educational materials that promote socio-cultural adaptation of Turkmen students in Ukraine. Future specialty of students is considered in the selection of subjects of educational materials. Materials of the article may be used for classroom and extracurricular activities in the Russian language for foreign students studying in Ukraine.

Keywords: socio-cultural adaptation, communicative competence.